

DOMOKOS MÁTYÁS

Levél a Pilinszky-filológiáról

Nagy érdeklődéssel olvastam a Tiszatáj 1996. novemberi számában a Pilinszky Jánossal foglalkozó írásokat, köztük Tüskés Tibor filologizáló igényű jegyzetét. Ő ugyan nem tartja magát filológusnak, mint írja, de nagyon pontosan érzékeli, hogy a Pilinszky-életmű és költői életút történetének, helyes értelmezésének a szempontjából mennyire fontos s kívánatos volna, ha ennek az életműnek az irodalomtudomány által is kinyilatkoztatott jelentőségéhez illő és méltó filológiai és textológiai munkálatokra is támaszkodhatna a költő utókora. De hát a „főhivatású” (vagy mondjam úgy, hogy „hivatalos”?) irodalomtörténet és irodalomtudomány a jelek szerint nem szívesen bíbelődik holmi csekélységekkel; olyan és hasonló filológiai kérdések tisztázásával, mint amelyeket hét pontba szedve, Tüskés Tibor jegyzete is érint, holott az életmű tizenöt esztendővel ezelőtt lezárult, mindenki számára hozzáférhető, s amit a költő hagyatékának szoktunk mondani, az is szabadon kutatható.

Ez a közöny (vagy nevezzem inkább az elemi filológiai tények semmibevételének éppen azzal az életművel kapcsolatban, amelyet a 20. századi magyar líra legnagyobb teljesítményei között tart számon irodalmunk minden olvasója és tudója) mindenesetre elgondolkodtató. De még elgondolkodtatóbb, hogy miközben a „szakma” e költészet egyetemes európai jelentőségének a dicséretét zengi és visszhangozza, még azoknak a filológiai tényezőknek a tudomásul vételével és tudatosításával és a magas tudomány felhőkakukkvarába való beemelésével se foglalkozik, amelyek magából az életműből is világosan kiolvashatók és tisztázhatók volnának, elsősorban a költő életművének az anyagát az Osiris kiadónál könyvsorozatba rendező Hafner Zoltán jóvoltából, aki ernyedetlen szorgalommal eredményesen kutatja és világítja át jegyzeteivel filológiai szempontból is Pilinszky János munkásságát. E kötetek figyelmes olvasása magától eloszlathatna jó néhány filológiai „rejtélyt”, ami a különböző értekezések tudományos hitele szempontjából se volna utolsó dolog.

Hogy mindjárt Tüskés Tibor jegyzetének példái közül ragadjak ki egyet, de talán a legérdekesebbet, hadd említsem meg a nevezetes *Apokerif* keletkezési dátumának a históriáját, amely – kötetben először – 1954-es keletkezéssel látott napvilágot, „holott – jegyzi meg Tüskés – többek emlékezete szerint a vers már 1952-ben készen volt”. Noha Tüskés nem filológus, megjegyzése azt mutatja, hogy sejti a verssel kapcsolatos filológiai tényigazságot. Nos, jól sejti, mert a „többek emlékezetét” a költő emlékezete is megerősíti. Az *Életmű-sorozat Naplók, töredékek* című kötete (Osiris kiadó, Budapest, 1995) 30. oldalán olvasható egy 1962 végéről vagy 1963 elejéről származó, VI-os számmal jelzett cím-

lista a költő hagyatékából, afféle magánhasználatra készített költői leltár, amelyben munkásságának a termését évfáronként veszi számba Pilinszky, s ebben ez olvasható: „1952 telén: Apokrif”. 1975-ben pedig ismét készített hasonló címlistát, az általa is legfontosabbnak tekintett művek keletkezési évszámait személyes élete és költői útja kronológiájával vegyítve, ahol ismét csak 1952-es évszámmal szerepel az *Apokrif*. (Lásd: idézett mű XXVIII. sz. hagyatéki irata, 125. old.) – S ezzel még nincs vége az *Apokrif*-filológiának: ugyanezt a dátumot válaszolta annakidején Cs. Szabó László kérdésére is, a BBC mikrofonja előtt, 1967. augusztus 10-én, s ennek az interjúnak a szövege is olvasható az Életmű-sorozat *Beszélgetések* című kötetében (Századvég kiadó, Budapest 1994).

Ez eddig kristálytisztá – volna. Ámde amikor Cs. Szabó László kötetbe rendezve is megjelentette beszélgetéseit (Cs. Szabó László: *Két tükör közt. Beszélgetések. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Bern–Basel, 1977*), nyilván a *Harmadnapon* című kötetben szereplő (kényszerűségből hamis) dátum alapján kijavította az eredeti évszámot, 1952-ről 1954-re. S ennek megfelelően ez a hamis évszám szerepel a költő beszélgetéseit kötetben először közreadó hazai kiadványban is. (*Beszélgetések Pilinszky Jánossal. Magvető, 1983.*) És senki sem gondolt arra, hogy miért hagyta el Pilinszky az *Apokrif* összes későbbi kiadása alól a *Harmadnapon* megjelenése egyik feltételeként rákényszerített 1954-es dátumot. Így húzódik meg e filológiai zűrzavar mögött a létezett szocializmus irodalompolitikai zűrzavara. S szomorú fintora a sorsnak, hogy a hamisítás mindezidáig elérte a célját, mert rögzült még az irodalomtörténet-szek tudatában is, akik ezzel – akarva-akaratlanul – nem a költő örökségének, hanem a hajdani irodalompolitika retusáló szándékának a továbbápolói.

Tüskés Tibor megjegyzése tehát mindenképpen jogosult, s több pusztá sejtésnél vagy hallomásnál: az *Apokrif* teljes bizonyossággal 1952 telén született, „a levegőtlen prés” idején, s az úgynevezett „ötvenes évek” világának a „nyomasztó súlya formálta” – ahogyan Cs. Szabónak mondotta verse születésének körülményeiről Pilinszky. E hatalmas vers érvénye és igazsága persze egyetemes és időtlen: jelentése, üzenete – és főleg „megfejtése” – nem köthető egyetlen évszámhoz, mert nem annak a kornak a pusztá illusztrációja. Legfeljebb a harántimpulzust adta hozzá a kor, amelyben keletkezett, s ezt érezte meg a *Harmadnapon* anyagának ideológus-lektora, Király István, akinek egyébként nagy része volt abban, hogy a hónapokig kéziratban hanyódó-kallódó versek könyv formában is megjelenhessenek. De ahhoz ragaszkodott, hogy ez a vers ne az eredeti, vagyis keletkezési dátumával jelenjék meg. S ugyancsak az ő vétója miatt nem jelenhetett meg az – őszerinte – egzisztencialista akusztikájú *Senkiföldjén* címmel a kiadvány, ahogyan Pilinszky eredetileg eltervezte. A költő pedig, kényszerhelyzetében, s annak érdekében, hogy tizenhárom esztendővel első kis füzeté, a *Trapéz és korlát* után végre újból a nyilvánosság elé léphessen (nem akármilyen) verseivel, kénytelen volt meghajolni e hivatalosnak minősülő kiadáspolitikai kívánalmak előtt.

A *Harmadnapon* kiadói szerkesztőjeként mindezt – szóban és írásban – többször is elmondtam már; persze hiába, mert az irodalomtörténet és irodalomtudomány teóriabunkerit nem olyan egyszerű dolog bevenni minálunk, Magyarországon. A hetvenes évek vége felé, amikor Lator Lászlóval közösen, sorozatban elemeztük a kortársi magyar líra korszakos, fontos és jellegzetes verseit a Magyar Rádió mikrofonja előtt, kérésemre Pilinszky János újból elmondta az *Apokrif* keletkezésének – és ihletének – a történetét: szóról-szóra ugyanazokkal a szavakkal szinte, mint 1967-ben Cs. Szabó Lászlónak. (Lásd: Domokos Mátyás–Lator László: *Versekről, költőkkel*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1982. 149. old.)

Végül hadd fejezzem be ezt a kis filologizálást egy emlék felelevenítésével, amit ugyancsak „többek emlékezete” őriz (még egy ideig legalábbis). Ferenczy Béni is ekkoriban, 1953 kora tavaszán ismerkedett meg az *Apokrif*-al; annak diszkrétan kezelt kéziratából, melyet úgy hiszem, maga a költő vagy Sárközi Márta mutatott meg neki, s a vers megrendítő hatására határozta el, hogy megmintázza költője szobrát. Ezért nem túlzás talán részemről, ha azt állítom, hogy ez a remekművű terrakottaszobor voltaképpen ketős portré: Pilinszky Jánosé és a versbeli tékozló Fiúé.

